

راهکارهای عملی انس کودکان با قرآن و تاثیر آن در شکل‌گیری شخصیت کودک

اعظم طباطبایی^۱

چکیده

این مقاله به بررسی راهکارهای عملی برای انس کودکان با قرآن کریم و تأثیرات آن بر شکل‌گیری شخصیت آنان می‌پردازد. انس با قرآن، به عنوان منبعی الهام‌بخش و تربیتی، نقش بسزایی در پرورش ابعاد اخلاقی، اجتماعی و شناختی کودکان دارد. با توجه به چالش‌های دنیای امروز و تأثیرات گسترده رسانه‌ها و فرهنگ‌های مختلف، ضرورت پرورش نسلی قرآنی که بتواند از آموزه‌های الهی برای هدایت زندگی بهره‌مند شود، بیش از پیش احساس می‌شود. این مقاله به بررسی روش‌ها و راهکارهای اهل بیت در انس کودکان با قرآن می‌پردازد و تأثیر این روش‌ها بر تربیت دینی و معنوی کودکان را تحلیل می‌کند. از جمله راهکارهای کلیدی مورد بررسی می‌توان به ایجاد فضای قرآنی در محیط زندگی، توجه به فطرت معنوی کودکان، استمرار و تکرار در آموزش قرآن، و پیوند دادن مفاهیم قرآنی با نیازهای روحی و روانی کودکان اشاره کرد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که استفاده از این روش‌های تربیتی می‌تواند به والدین و مربیان کمک کند تا کودکان را به طور مؤثر با قرآن آشنا کنند و نسلی قرآن‌پژوه و متعهد تربیت نمایند. این نسل، با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآن و سیره اهل بیت، قادر خواهد بود تا در مواجهه با چالش‌های دنیای معاصر، با اتکا به اصول دینی و معنوی، به موفقیت و هدایت دست یابد. و روشی که برای نوشتن این مقاله استفاده شده است، روش توصیفی - کتابخانه‌ای است.

کلیدواژه: سیره، اهل بیت، کودک، قرآن، انس.

^۱. لیسانس روانشناسی، سطح دو، حوزه علمیه حضرت رقیه سلام الله علیها، شهرستان رامهرمز

مقدمه

قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت و راهنمای زندگی مسلمانان، نقش بنیادینی در تربیت و رشد معنوی انسان‌ها دارد. اهمیت قرآن در زندگی فردی و اجتماعی، به‌ویژه در تربیت کودکان، انکارناپذیر است. اما امروزه با وجود پیشرفت‌های فناوری و تغییرات اجتماعی، فاصله‌ی کودکان با مفاهیم و آموزه‌های قرآنی افزایش یافته است. چون، تربیت دینی کودکان یکی از ارکان اساسی در شکل‌گیری شخصیت و هویت آنان است. در این میان، انس کودکان با قرآن کریم به‌عنوان منبعی غنی از تعالیم الهی و اخلاقی، نقش بی‌بدیلی در تربیت معنوی و اخلاقی آنان ایفا می‌کند. با وجود تأکیدات فراوان بر اهمیت آشنا کردن کودکان با قرآن، در بسیاری از خانواده‌ها و مراکز آموزشی، این انس به شیوه‌ای سطحی و غیرمستمر صورت می‌گیرد. این در حالی است که قرآن نه تنها به‌عنوان یک کتاب آسمانی، بلکه به‌عنوان راهنمای عملی زندگی، می‌تواند ابعاد مختلف شخصیت کودک را شکل دهد و او را برای مواجهه با چالش‌های فردی و اجتماعی آماده سازد. از سوی دیگر، کودکان در سنین اولیه زندگی دارای ذهنی خلاق و پذیرش بالایی برای یادگیری هستند؛ اما کمبود روش‌های جذاب و عملی برای آشنایی آنان با قرآن، موجب می‌شود که ارتباط آنها با این منبع ارزشمند محدود و موقتی باشد. این مسئله ضرورت طراحی و اجرای راهکارهای عملی و مؤثر برای انس کودکان با قرآن را آشکار می‌سازد. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی و ارائه‌ی روش‌های کاربردی و مؤثری است که با استفاده از الگوهای تربیتی اهل بیت، بتوان کودکان را به قرآن نزدیک‌تر کرد و زمینه‌ی تربیت دینی و معنوی آنان را فراهم ساخت.

اهمیت و ضرورت کار روی این موضوع از این جهت است که: انس با قرآن از دوران کودکی، نه تنها پایه‌گذار تربیت دینی و معنوی افراد است، بلکه تأثیر عمیقی در شکل‌گیری شخصیت اخلاقی و هویتی آنها دارد. در دورانی که کودکان به سرعت در معرض آموزه‌های فرهنگی و اجتماعی گوناگون قرار می‌گیرند، ضرورت دارد که

آن‌ها از یک منبع الهی و ثابت برای هدایت و رشد معنوی بهره‌مند شوند. قرآن کریم به عنوان کتابی جامع و کامل، می‌تواند بهترین راهنما در زمینه شناخت ارزش‌های اخلاقی، اعتقادی و انسانی باشد.

تربیت کودکان بر اساس آموزه‌های قرآنی از همان سال‌های ابتدایی زندگی به آن‌ها کمک می‌کند تا با مفاهیم عمیقی چون محبت، عدالت، صداقت و انسان‌دوستی آشنا شوند و این مفاهیم را به عنوان اصول رفتاری خود در زندگی روزمره به کار گیرند. انس با قرآن همچنین به کودکان قدرت می‌دهد تا در مواجهه با چالش‌های زندگی، با اتکا به معارف الهی، راه درست را انتخاب کنند.

سوال اصلی:

راهکارهای عملی انس کودکان با قرآن چیست و این انس چه تأثیری بر شکل‌گیری ابعاد مختلف شخصیت آنان دارد؟

سوال فرعی:

کدام شیوه‌های تربیتی و آموزشی می‌تواند انس با قرآن را در کودکان تقویت کند؟

نقش خانواده در ایجاد علاقه‌مندی کودک به قرآن چگونه است؟

چه تأثیری انس با قرآن بر ابعاد اخلاقی و رفتاری شخصیت کودک دارد؟

نقش برنامه‌های قرآنی در مدارس و مهدهای کودک در تقویت انس کودکان با قرآن چیست؟

۱. مفهوم شناسی

به مطالعه و تحلیل معانی و مفاهیم مرتبط با یک واژه، عبارت، یا پدیده خاص گفته می شود. این فرایند به درک بهتر از معنای دقیق و کاربرد های مختلف یک مفهوم کمک میکند.

۱-۱ کودک

فرزند انسان از زمان تولد تا بلوغ، کودک یا «صغیر» نامیده می شود که معادل آن در زبان عربی طفل است.^۲

در مصباح المنیر آمده است: «فرزند صغیر انسان را کودک (طفل) نامند. این لفظ بر فرزند مذکر (پسر) و مؤنث (دختر) و نیز جمع آنها (فرزندان) اطلاق می گردد و تا زمانی که به سن تمیز نرسیده است، او را طفل صغیر می نامند.»^۳

۱-۲ انس

انس در لغت به معنای آرام و قرار یافتن قلب بر اثر نزدیک شدن به چیزی است.^۴

اما در اصطلاح عرفان و اخلاق، مقصود از انس، شادی و سرور عاشق است از این که غرق تماشای یار گشته و محو تماشای اوست و در این حال، دل متوجه چیز دیگری نیست و آنچه می بیند جمال محبوب خویش است.^۵

^۲ . ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۴۰۱

^۳ . فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، ص ۳۷۴

^۴ . مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، ص ۱۵۸

^۵ . نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، ص ۷۵۴

۲. اهمیت انس کودکان با قرآن

مانوس شدن کودکان با قرآن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و تاثیرات شگرفی بر رشد و تربیت آنها دارد.

چرا که دوران کودکی بهترین دوران یادگیری است، و پیامبر گرامی اسلام صل الله علیه و آله چنین بیان میکنند که: «مَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ فِي صِغَرِهِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ، وَمَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ فِي كِبَرِهِ كَالَّذِي يَكْتُبُ عَلَى الْمَاءِ».^۶ حکایت کسی که در کودکی می آموزد ، همانند نقش کندن بر سنگ است و حکایت کسی که در بزرگ سالی می آموزد ، همانند کسی است که بر آب می نویسد).

و امام علی علیه السلام چنین می فرمایند که: «وَحَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَ يُحَسِّنَ آدَبَهُ ، وَ يُعَلِّمَهُ الْقُرْآنَ»^۷ (حقّ فرزند بر پدر ، آن است که نام خوب بر او بگذارد و او را خوب تربیت کند و قرآن به او بیاموزد). برخی از مهم ترین دلایل این اهمیت به شرح زیر است:

تربیت دینی: قرآن کریم به عنوان کتاب آسمانی، راهنمای زندگی انسان هاست. آشنایی کودکان با قرآن از کودکی، پایه و اساس تربیت دینی آنها را محکم می کند و آنها را با ارزش های اخلاقی و معنوی آشنا می سازد. تقویت روحیه: شنیدن و تلاوت قرآن آرامش بخش و روحیه ساز است. این امر به ویژه برای کودکان که در دنیای پر از هیجان و استرس زندگی می کنند، بسیار مفید است و به تقویت روحیه آنها کمک می کند. رشد عقلانی و معنوی: قرآن سرشار از حکمت و دانش است. آشنایی کودکان با مفاهیم قرآنی، باعث رشد عقلانی و معنوی آنها می شود و به آنها کمک می کند تا تفکر انتقادی و درستی داشته باشند.

^۶ . متقی، علی بن حسام الدین، کنز العمال، ج ۱۰ ص ۲۴۹ ح ۲۹۳۳۶ نقلاً عن الطبرانی

^۷ . دشتی، محمد، نهج البلاغه، حکمت ۳۹۹

فرزندی شخصاً برای یادگرفتن احکام اقدام نمود او را از این کار باز می دارند و به بهره ی بسیار اندکی از دنیا برای آن ها راضی می شوند. آنگاه پیامبر فرمودند: «من از آن ها بیزارم و آن ها نیز از من بیزارند.»^{۲۵}

۴-۸ توجه به ظرفیت کودک

هر کودک با ویژگی ها و ظرفیت های خاص خود به دنیا می آید و درک این ویژگی ها می تواند به ایجاد روشی مؤثر و متناسب برای آموزش قرآن کمک کند. کودکان دارای توانمندی ها و استعداد های متفاوتی هستند. برخی ممکن است در یادگیری سریع متن های شفاهی قوی تر باشند، در حالی که دیگران ممکن است با استفاده از روش های تصویری یا شنیداری بهتر عمل کنند. با شناسایی این توانمندی ها و تطبیق روش های آموزشی قرآن با آن ها، می توان فرآیند یادگیری را برای کودک جذاب تر و مؤثر تر کرد. به عنوان مثال، اگر کودکی علاقه مند به نقاشی است، استفاده از تصاویر و کاردستی های مرتبط با آیات قرآن می تواند به یادگیری و انس بیشتر او با قرآن کمک کند.

ظرفیت کودک برای عبادت محدود است از این رو باید سعی شود، عبادت و تلاوت با نشاط باشد اگر نشاط از بین برود، جنبه تحمیلی پیدا می کند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند: «دین اسلام دینی است متین، محکم و منطقی و مبتنی بر ملاحظات دقیق روانی و اجتماعی، سفارش می کند که با مدارا و متانت حرکت کنید و عبادت خود را مبعوض و منفور نفس خویش قرار ندهید، به گونه ای عمل نکنید که نفستان عبادت را دشمن بدارد، بلکه طوری عمل کنید که نفس عبادت را دوست بدارد و مجذوب آن گردد.»^{۲۶}

۴-۹ رعایت اعتدال

^{۲۵}. مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴

^{۲۶}. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۸۶

اعتدال و میانه‌روی در آموزش قرآن به کودک یکی از راهکارهای موثر برای ایجاد علاقه و مانوس شدن او با قرآن است. این رویکرد باعث می‌شود که کودک به تدریج و بدون فشار، مفاهیم قرآنی را بپذیرد و با آن‌ها ارتباطی عمیق و پایدار برقرار کند. اگر آموزش قرآن با فشار یا اجبار همراه باشد، کودک ممکن است دچار اضطراب یا احساس منفی نسبت به این آموزش شود. با رعایت اعتدال و بدون افراط، کودک به‌طور طبیعی و با علاقه شخصی به تلاوت و درک قرآن متمایل می‌شود.

چرا که سختگیری در عبادات، نه تنها برای دیگران، حتی برای خود شخص نیز از آن نهی شده است، زیرا که اسلام، دین سهله و سمحه است، یعنی دین آسان و همراه با وسعت و فراخی در عمل است، صعب و دشوار نیست و تکالیف شاق و کمرشکن در این آیین الهی وجود ندارد. در قرآن آمده است: خداوند برای شما در دین، سهولت و آسانی اراده کرده و سختی و تکلیف شاق را از شما نخواسته است. «يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ»^{۲۷}

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) می‌فرماید: «يَا عَلِيُّ، إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرَفْقٍ وَلَا تُبَغِّضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ رَبِّكَ»^{۲۸}

(یا علی، دین اسلام، دین متقن و مستدلّ خداوند است، در آن با مدارا قدم بردار و کاری نکن که دلت به عبادت خدا بدبین شود).

هم‌چنین امام باقر (علیه السلام) از جدّش رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل می‌کند که فرموده است: «اسلام، دین آسان و خالی از مشقّت و دشواری است، مدارا در آن قدم بردارید و عبادت خدا را بر بندگان او

^{۲۷} . بقره/سوره ۲، آیه ۱۸۵

^{۲۸} . کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، ص ۸۷

تحمیل نکنید و همانند سواره‌ای نباشید که مرکب خود را خسته و فرسوده می‌کند و در نتیجه، نه راه سفر را پیموده و نه مرکبش سالم مانده است.^{۲۹}

ابوبصیر می‌گوید، امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرمود: در زمان کودکی‌ام، روزی در حال طواف بودم، پدرم امام باقر (علیه‌السلام) مرا دید که برای عبادت کوشش می‌نمودم و غرق عرق بودم، به من فرمود: «يَا جَعْفَرُ، يَا بُنَيَّ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ وَ رَضِيَ عَنْهُ بِالْيَسِيرِ».^{۳۰}

(فرزندم جعفر، خداوند اگر بنده‌ای را دوست بدارد، او را داخل بهشت خواهد نمود و عبادت کم او را می‌پذیرد.)

نتیجه‌گیری

انس کودکان با قرآن، به عنوان یک هدف کلیدی در تربیت دینی و معنوی، نیازمند بهره‌گیری از روش‌ها و راهکارهای مؤثر است. بررسی سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) نشان می‌دهد که آنان با استفاده از روش‌های عملی و تربیتی ویژه‌ای توانسته‌اند ارتباط عمیق و پایداری با قرآن در فرزندان خود ایجاد کنند. این روش‌ها شامل ایجاد فضای قرآنی در محیط زندگی، توجه به فطرت معنوی کودکان، استمرار و تکرار در آموزش قرآن، و استفاده از مفاهیم ساده و جذاب است. ایجاد محیطی که قرآن جزئی از آن باشد و بهره‌گیری از اصول فطری کودکان در آموزش، موجب می‌شود که قرآن به طور طبیعی و به عنوان یک بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی کودک، در ذهن و

^{۲۹}. همان، ص ۸۶

^{۳۰}. همان.

دل او جای گیرد. همچنین، تکرار و استمرار در آموزش قرآن و پیوند دادن مفاهیم قرآنی با نیازهای روحی و روانی کودک، باعث می‌شود که قرآن به بخشی از هویت فرد تبدیل شود و از آن بهره‌برداری عملی و معنوی گردد.

منابع

قرآن

ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸

بابایی، رضا، ترنم قرأتین در سیره معصومان علیه السلام، هستی نما، ۱۳۸۰

دشتی، محمد، نهج البلاغه، الهادی، ۱۳۸۷

رضوان طلب، محمدرضا، پرستش آگاهانه، ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۵

رفیعی، بهروز، مربیان بزرگ مسلمان، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳

شعیری، محمد بن محمد، جامع الخبر، ترجمه خویدکی، محمد بن رضا، تهران، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۸۸

فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، طلیعه نور، ۱۳۹۶

کلینی، محمد بن یعقوب، اصول الکافی، تهران، دار الکتب السلامیه، ۱۳۶۳

متقی، علی بن حسام الدین، کنز العمال، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۰۹

مجلسی، محمد تقی، بحار النوار، اسلامیة، ۱۳۸۶

محمدی ری شهری، محمد، موسوعه الامام علی بن ابیطالب، قم، دارالحديث، ۱۴۲۱

مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۸

ناری ابیانه، محمد رضا، خاطرات قرآنی، تهران، انتشارات کارین، ۱۳۸۰

نجمی، محمد صادق، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۷

نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، طویای محبت، ۱۳۸۹